

Oppikirja musiikkisemiotiikasta

Markus Lång

Eero Tarasti: *Signs of Music: A Guide to Musical Semiotics. Approaches to Applied Semiotics*, 3. Mouton de Gruyter, Berlin. 2002. 224 s.

Musiikkisemiotiikka kuuluu niihin tutkimusaloihin, joilla suomalainen osaaminen näkyy vahvasti: Helsingin yliopiston professori Eero Tarasti kuuluu alan tunnetuimpiin tutkijoihin, ja hänen johtamansa tutkijakoulu on tuottanut useita kiinnostavia väitöskirjoja ja kokoomajulkaisuja. Tuntuukin sopivalta, että kansainväliseen käyttöön tarkoitettu oppikirja on juuri Tarastin kynästä lähtöisin.

Signs of Music on helppotajuinen ja lukukelpoinen johdatus vaikeaan ja esoteeriseksikin koettuun tutkimusalaan. Tarasti esittää ensin laajan katsauksen siihen, millaisia merkkejä musiikissa on aikojen kuluessa ajateltu olevan. Ei näet ole itsestään selvää, millaisia merkkejä musiikissa on ja mitä ja miten musiikki oikeastaan merkitsee. Tällaisten kysymysten ratkaisu riippuu itse asiassa siitä, mitä merkillä ja merkitsemisellä kulloinkin tarkoitetaan, joten on hyvä tutustua eri käytäntöihin.

Semiotiikan kahden pääsuuntauksen piirissä merkin käsite on ymmärretty hiukan eri tavoin.

Tarasti esittelee ja soveltaa sekä Ferdinand de Saussuren (1916) kaksijakoista semiologiaa että Charles S. Peircen (2001) kolmijakoista semeiotiikkaa. Peircen semeiotiikka toi mukanaan sen tärkeän huomion, että merkitystä sinänsä ei ole vaan jokin merkitsee jotain aina jollekulle (*aliquid alicui stat pro aliquo*). Tämä on tärkeää myös musiikin merkitysten kannalta: musiikin ymmärtäminen ei tarkoita sitä, että kuulijan pitäisi osata tulkita jokin säveltäjän salainen viesti ja tämä onnistuisi virheettömästi vain harvoilta vihityiltä musiikintuntijoilta. Musiikin ymmärtäminen ei ole luonteeltaan samanlaista kuin kirjoitetun asiaketkin ymmärtäminen, vaan musiikin merkityksiä tavoitetaan aina jossakin kontekstissa, johon kuulijan taidot ja odotukset yhtenä osana kuuluvat.

Musiikin merkitysten pohtiminen johtaa musiikkisemiootikon pian kysymään, voiko musiikki olla kerronnallista eli narratiivista. Tarasti on vuosien mittaan pohtinut musiikin kerronnallisuutta ja sitä, millaisia ”tarinoita” musiikki voisi kertoa. Ratkaiseva ero musiikin ja romaaniaiteen välillä on siinä, että musiikin kerronta liittyy yleensä musiikkiteokseen itseensä, kun taas romaaniin kerronta voi liikkua hyvinkin kaukana lukijan fyysisestä sijainnista. Joka tapauksessa musiikillisestakin kerronnasta voidaan erottaa vaiheita ja tavoitteita, ja kuulijan odotuksia voidaan täyttää tai pettää.

Jos pitäisi mainita havainnollisia esimerkkejä musiikinomaisesta kerronnasta kirjallisuudessa, mieleen tulevat Lewis Carrollin runo ”Pekoraali” ja James Joycen romaani *Finnegans Wake*. Näissä kerrotaan niin sanoaksemme tekstiä itseään, niin kuin abstrakti maalaus ei esitä tai edusta muuta kuin omaa sommitteluaan.

Onnistuneesti teoriasta käytäntöön

Musiikillisen kerronnan analyysiin Tarasti on soveltanut opettajansa A. J. Greimasin (1980) menetelmää, ja hän on analysoinut yleensä taidemusiikkia (mm. Frédéric Chopinia, Ludwig van Beethovenia ja Jean Sibeliusia), ja etnomusiikkikin on ollut edusteilla. Tarastin ansiona on, että hän soveltaa Greimasilta, Peirceltä ynnä muilta omaksumiaan ideoita musiikkianalyysiin kohteenmukaisesti ja rakentaa aidosti musiikkisemioottista teoriaa. Oppikirjassa Tarasti tarjoaa oivan johdatuksen laajaan teoriaansa.

Parhaiten musiikkisemiootikkaan voi kuitenkin perehtyä käytännön toimissa, toisin sanoen itse tekemällä. Tässä suhteessa *Signs of*

Music on varsin onnistunut. Yli puolet kirjan sivumäärästä sisältää erilaisia konkreettisia tutkimuksia ajankohtaisista ongelmista: musiikin orgaanisuudesta ja luonnonmukaisuudesta, musiikin ruumiillisuudesta, ihmisäänestä ja identiteetistä sekä improvisoinnin semiotiikasta. Nämä tarjoavat helppotajuisempaa johdatusta musiikkisemiootikkaan ja eksistentiaalisemiootikkaan kuin Tarastin aikaisemmat, melko tekniset kirjat (Tarasti 1994; 2001).

Ruumiillisuuden ilmeneminen musiikissa tuo tarkasteluun mukaan ns. sosiaalisen sukupuolen (*gender*) ongelmiston, joka on noussut keskeiseksi yhdysvaltalaisessa ”uudessa musiikkiteieteessä” (Susan McClary, Carolyn Abbate, Marcia Citron ym.). Analyysikohteeksi Tarasti on valinnut Frédéric Chopinin pianomusiikkia (mm. f-molli-fantasian), josta hän erottelee ja luokittelee musiikillisia lausumia ja tarkastelee ”transkendentaalista subjektia”, joka mahdollistaa erilaiset, ristiriitaisetkin ilmaiset ja roolit.

Improvisaatiota käsittelevä päätösluku on kirjan tärkeimpiä. Tarasti käyttää Richard Wagnerin *Nürnbergin mestarilaulajia* havainnollistamaan improvisaation luonnetta. On kiinnostavaa huomata, kuinka Wagnerin libretosta avautuu kuin varkain yhteys Aristoteleen (1989) hyveetiikkaan, joka on viime vuosina vaikuttanut tietoteoriaan (Zagzebski 1996). Kuten Hans von Sachs toteaa, mestarilaulun erottaa tavallisesta laulusta tekijän kypsä elämänhistoria; yhtä lailla hyveelliset teot edellyttävät kypsyyttä eikä nuori ihminen voi tehdä hyveellisiä tekoja vaan pelkästään jäljitellä niitä.

Toinen yhtymäkohta löytyy prosessuaalisuudesta: niin kuin *Mestarilaulajissa* painotetaan luomisen prosessia, on hyve-epistemologiakin siirtynyt yksityisten käsitysten tarkastelusta (atomismista) totuuden tavoittelemisen prosessiin. Niinpä kone ei voi luoda aitoja improvisaatioita, koska niistä puuttuu jotakin olennaista: luomisen prosessi.

Tarasti huomauttaa, että generativistiset tutkimukset (esimerkiksi J. S. Bachin koraaleista tai Alice Tegnérin lastenlauluista), jotka pyrkivät paljastamaan luomisen säännöt ja pelkistämään ne reduktionistisesti joukoksi välttämättömiä sääntöjä, eivät vastaa todellisuutta, koska improvisointi on enemmän kuin sääntöjen noudattamista. Kyse on melkein pä uusien sääntöjen luomista *hic et nunc* – eikä pelkistyksessä oteta huomioon, että improvisaation tutkimisessa on tarkasteltava erikseen sekä toimintaa että lopputulosta (sekä lausumista että lausumaa).

”Tässä mielessä generatiiviset mallit ovat tietoteoreettisesti ristiriitaisia. Ajatus pintatasosta, joka generoidaan asteittain syvätasosta, perustuu hierarkioihin ja niin muodoin staattisuuteen ja arkkitehtonisuuteen, joka pysäyttää musiikin liikkeen. Tästä johtuu generatiivisten analyysien staattinen, ei-ajallinen luonne ja keinotekoisuus. Ne selventävät musiikkien kieliopeja mekaanisesti, hierarkkisten ja aksiomaattisten sääntöjen avulla.” (*Signs of Music*, s. 101.)

Generatiivisen analyysin ongelma piilee siinä, että improvisaation oletetaan noudattavan induktiivista päättelyä, vaikka improvisaatio muistuttaa päättelylajeista nimenomaan abduktiota (vrt. *Peirce* 2001: 238-254).

Improvisaation yhteydessä Tarasti hyödynnä ja yhdistää taitavasti kolmen semiootikon ajatuksia, joita ei tavallisesti ole pidetty täysin yhteensopivina: Roman Jakobsonin, C. S. Peircen ja A. J. Greimasin. Kunkin teorian avulla voi jäsentää tietyn osan improvisaation ilmiötä. Tällainen teoreettinen joustavuus on mielekkäämpää kuin puhdasoppinen tukeutuminen vain yhteen teoriaan, ja oppikirjaan moinen monipuolisuus sopii tavallistakin paremmin.

Signs of Music -kirjan viimeistelyä leimaa paikokittainen huolimattomuus, joka on harmillista erityisesti kansainvälisen oppikirjan kohdalla. Kirjallisuusluettelo on suppeahko, ja siitä puuttuu useita teoksia, joihin kirjassa viitataan (esim. *Chatman* 1978; *Clynes* 1973; 1977; *Danuser* 1975; *Kostka* 1999; *Tarasti* 1988a; 1991e; 1992b; 1992d; *Valente* 1999). Sivulla 81 olevaan nuotiesimerkkiin 9b ei viitata tekstistä mitenkään, ja jää epäselväksi, mitä esimerkin on tarkoitus havainnollistaa. Sivulla 130-131 on neljä kuviota

(9a-d), joihin ei tekstistä viitata millään tavoin; jää epäselväksi, mitä kuvat tarkoittavat ja mitä niiden on tarkoitus havainnollistaa. Sivulla 172 kuvio 12 on väärässä paikassa; sivulla 182 oleva nuotiesimerkki on painettu kuusi sivua liian aikaisin.

Vähäisistä puutteistaan huolimatta *Signs of Music* toimii oivallisena oppaana musiikkisemiootikan nykytilaan. Musiikillisen vuorovaikutuksen erityisluonne tarjoaa semiotikalle erilaisia haasteita kuin muut viestintäjärjestelmät ja näin uurttaa uria uudelleenlaiseen kehitykseen.

KIRJALLISUUTTA

- Aristoteles (1989): *Nikomakhoksen etiikka*. Suomentanut ja selitykset laatinut Simo Knuutila. Teokset VII. Gaudeamus, Helsinki.
- Greimas, A. J. (1980): *Strukturaalista semantiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki. [*Sémantique structurale*, 1966.]
- Peirce, Charles S. (2001): *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valinnut ja suomentanut Markus Lång. Vastapaino, Tampere.
- Saussure, Ferdinand de (1916): *Cours de linguistique générale*. Payot, Paris.
- Tarasti, Eero (1994): *A Theory of Musical Semiotics*. Indiana University Press, Bloomington.
- Tarasti, Eero (2001): *Existential Semiotics*. Indiana University Press, Bloomington.
- Zagzebski, Linda Trinkaus (1996): *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge University Press, Cambridge.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja jatko-opiskelija Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen laitoksella.